

LIST PETARA ZRINSKIEGO Z 29 KWIETNIA 1671 ROKU DO ŻONY ANY KATARINY ZRINSKIEJ Z PERSPEKTYWY JĘZYKOZNAWCY

MAGDALENA BAER

Adam Mickiewicz University in Poznan

THE LETTER OF PETAR ZRINSKI FROM 29TH APRIL 1671 TO HIS WIFE ANNA CATHERINA ZRINSKI FROM A LINGUISTIC PERSPECTIVE. The paper offers a linguistic analysis with the elements of archival information of the farewell letter written by Petar Zrinski to his wife Catherina on 29th April 1671. The letter was conceived the day before the author's execution for treason of the Austrian Emperor Leopold I. The linguistic analysis allows to confirm the hypothesis that the text was written in the Croatian hybrid language – a form propagated by the Zrinski and Frankopan noble families. Co-textual data used in the article relate to the political situation, social conditions and historical resonance of the Zrinskis' and Frankopans' activity at that time, which contributes to an unquestionable legend of the analysed text in the Croatian society. Along with the linguistic analysis, the aim of the article is to demonstrate archival data related to the text and to offer a proposition of translation of the discussed letter into the Polish language.

Keywords: Croatia in the 17th century, Zrinski family, Frankopan family, Croatian hybrid language, translation

W Skarbcu Katedry Zagrzebskiej, który obecnie jest częścią Archiwum Archidiecezjalnego w Zagrzebiu, filii Chorwackiego Archiwum Państwowego znajduje się pewien siedemnastowieczny dokument. Treść i forma tekstu nie są szczególnie osobliwe, ale jego legenda przetrwała, gdyż to list pożegnalny skazańca napisany do żony na dzień przed wykonaniem wyroku kary śmierci. Prawdopodobnie wspomniany tekst nie budziłby dziś zainteresowania epistemologów, literaturoznawców, lingwistów, archiwistów, historyków i badaczy z innych dziedzin, gdyby nie losy jego autora i adresatki oraz okres w dziejach Chorwacji, w którym powstał.

Jednym z celów niniejszego artykułu jest wstępna analiza językowa tekstu listu pożegnalnego Petara Zrinskiego, która umożliwi odrzucenie lub potwierdzenie hipotezy, że został on spisany w chorwackim języku hybrydowym, propagowanym przez ród Zrinskih

i jego otoczenie. Barbara Oczkowa w swojej publikacji *Chorwaci i ich język. Z dziejów kodyfikacji normy literackiej* już w 2006 roku wspomina o tym, że tekst nie jest wynikiem sztucznych ustaleń (Oczkowa 2006: 148), jednak nie analizuje szczegółowo języka jakim został spisany, a podaje jedynie ogólne cechy językowe dialektu okolic Ozalja i nie przytacza jego przekładu tylko cytuje chorwacki oryginał (Oczkowa 2006: 146–150). Dopiero w 2020 roku dokument stał się obiektem szczegółowych omówień w polskiej literaturze (jednak nadal nie jest to analiza językowa) za sprawą publikacji Macieja Czerwińskiego *Chorwacja. Dzieje, kultura, idee*, w której to autor przedstawia czytelnikowi skróconą polską wersję językową listu (Czerwinski 2020: 171). Kolejnym celem niniejszego szkicu jest zapoznanie odbiorców z przekładem całości tekstu dokumentu, ponieważ w dotychczasowych opracowaniach kroatystycznych w Polsce nie opublikowano jeszcze jego pełnej polskiej wersji językowej. Dla dopełnienia informacji dotyczących dokumentu ważne jest także ukazanie tekstu z perspektywy archiwisty, co stanowi następny cel opracowania. Dla osiągnięcia wskazanych celów omówione zostaną także wiadomości o sytuacji politycznej panującej w siedemnastowiecznej Chorwacji, społecznych uwarunkowaniach i dziejowym wydźwięku działalności Zrinskiich i Frankopanów, które niewątpliwie składają się na legendę otaczającą analizowany tekst także we współczesnym społeczeństwie chorwackim.

TŁO HISTORYCZNE

Sytuacja polityczna Chorwatów w II połowie XVII wieku była bardzo trudna. Z jednej strony podział ziem chorwackich pomiędzy Monarchię Habsburską a Imperium Osmańskie, czy Wenecję, z drugiej zaś zależność od Węgrów w ramach Monarchii Habsburskiej, sprzyjały tworzeniu się różnych grup interesów. Ciągłe zagrożenie ze strony Turcji i brak zdecydowanej polityki austriackiej względem ataków tureckich, m. in. brak wykorzystania zwycięstw chorwacko-węgierskich nad Turkami w I połowie XVII stulecia powodowały coraz większe niezadowolenie części magnaterii chorwackiej i węgierskiej. Polityka absolutyzmu prowadzona przez cesarza Leopolda I i obawa Austrii przed separatyzmem chorwacko-węgierskim sprawiały, że Wiedeń nie był zainteresowany szybkim rozwiązaniem sprawy wyzwolenia ziem węgierskich i chorwackich spod okupacji tureckiej.

Zwycięstwo pod Szentgothard nie zostało wykorzystane przy podpisaniu tajnego pokoju w Vasvarze w 1664 roku. Odpowiedzią na politykę Habsburgów prowadzoną bez udziału Chorwatów i Węgrów najbardziej zainteresowanych wyzwoleniem spod władzy tureckiej swoich ziem, było więc zawiązanie się w 1664 roku spisku pod dowództwem bana Nikoli Zrinskiego (Stefanec 2000: 395; Sercer 2011: 70) – chorwacko-węgierskiego magnata, poety, potomka obrońcy Szegetvaru z 1566 roku i wielkiego piewcy tego wydarzenia

w poemacie napisanym w języku węgierskim *Oblężenie Szegetvaru*. Celem działań konspiracyjnych, kierowanych przez Zrinskiego, było uniezależnienie się Chorwacji i Węgier od władzy habsburskiej. Nagła śmierć Nikoli Zrinskiego na polowaniu w 1664 roku (możliwe, że było to działanie zlecone przez władze austriackie) spowodowała, że dowodzenie spiskiem przejął jego młodszy brat Petar Zrinski. Spiskowcy nie zdawali sobie sprawy, że w ich szeregach znajdują się szpiedzy monarchii i właściwie wszelkie podejmowane przez nich działania są znane na dworze wiedeńskim. Poselstwa wysyłane przez spiskowców do Francji, Polski, a nawet Turcji, mające na celu uzyskanie przychylności politycznej dla planów wyodrębnienia monarchii węgiersko-chorwackiej, nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Dwory europejskie nie były zainteresowane wchodzeniem w spór z Habsburgami (Mijatovic 1999: 87. 89; Stefanec 2000: 395).

W związku z brakiem radykalnych kroków ze strony spiskowców, cesarz nie wszczywał żadnego postępowania względem nich przez kilka lat. Spiskowcy zaś, nie uzyskawszy przychylności dla swoich planów w Europie, uznali, że prowadzenie walki bez poparcia z zewnątrz niczego nie przyniesie, więc zrezygnowali z dalszego prowadzenia spisku. W 1670 roku przywódca Petar Zrinski i jego szwagier Fran Krsto Frankopan udali się do Wiednia na zaproszenie cesarza, aby się z nim porozumieć. Zrinski źle ocenił sytuację polityczną oraz chęć współpracy poszczególnych monarchów i magnatów przeciwko Habsburgom, co wynikało z braku u niego umiejętności dyplomatycznych i politycznych, które posiadał jego brat Nikola (Czerwiński 2020: 171). Z perspektywy Habsburgów Zrinscy, stanowili zaś problem nie tylko polityczny, ale również gospodarczy i ekonomiczny, gdyż koncentrowali w swoich rękach ogromny majątek i siły wojskowe, które mogłyby bezpośrednio zagrozić Wiedniowi i przynieść cesarzowi straty gospodarcze, a więc i finansowe (Stefanec 2000: 395). Mimo, iż Petar Zrinski miał już w tym czasie spore kłopoty finansowe, nadal mógł zagrozić monarchii (Czerwiński 2020: 171).

Po przybyciu do Wiednia Chorwaci zostali uwięzieni przez cesarza najpierw w areszcie domowym (Mijatovic 1999: 104), a następnie w twierdzy Weiner-Neustadt (Mijatovic 1999: 109). Rok trwało dochodzenie w ich sprawie, chociaż wyrok został już wydany przez cesarza zaraz po ich pojmaniu – oskarżenie brzmiało: dopuszczenie się zdrady względem cesarstwa, a w przypadku Petara Zrinskiego, chęć zrównania się z cesarzem i ogłoszenia się niezależnym władcą Chorwacji. Ostateczny wyrok zapadł jednak 18 kwietnia 1671 roku – kara śmierci poprzez ścięcie, pozbawienie tytułów szlacheckich i konfiskata majątków. Wyrok wykonano 30 kwietnia 1671 roku. Wraz z Chorwatami zginęli również inni członkowie spisku – Ferenc Nadsady – naczelnik sądu Węgier i Franc Erasmus von Tattenbach – gubernator Styrii. W ramach likwidacji spisku aresztowano wiele osób: członków chorwackich, węgierskich i austriackich rodów szlacheckich (Mijatovic 1999: 121).

Dzień przed śmiercią, 29 kwietnia 1671 roku, skazańcy napisali listy pożegnalne do swoich żon – markiz Fran Krsto Frankopan w języku włoskim do żony Julii di Naro (Frangipan & Potocnjak 2010: 48, 55), natomiast hrabia Petar Zrinski do Any Katariny w języku chorwackim. List Petara Zrinskiego jest uznawany za jedno z najpiękniejszych dzieł epistolarnych literatury chorwackiej (Czerwinski 2020: 171). Nigdy nie dotarł do adresatki (Serčer 2011: 70), która została uwięziona wraz z córką Aurorą Weroniką w Grazu. Jest to list prywatny – pożegnalny świadomego swojego losu człowieka, który pogodzony z przeznaczeniem pisze do swojej żony, by dodać jej otuchy i prosić o wybaczenie ewentualnych win, których się wobec niej dopuścił. W literaturze chorwackiej list jest znany pod tytułem *Moje drago serce* i został sporządzony w języku nazywanym przez Zrinski i im współczesnych (Pavao Rittera Vitezovicia, Juraja Križanicia) chorwackim (Stolac 1996: 113), ale złożonym z trzech dialektów, a właściwie obowiązujących w tym czasie chorwackich języków literackich – kajkawskiego, sztokawskiego i czakawskiego, które w otoczeniu rodu Zrinski łączono w jeden język. Scalenie wspomnianych dialektów w przypadku tej rodziny było naturalne z uwagi na położenie jej majątków na pograniczu dialektalnym kajkawsko-czakawsko-sztokawskim i legło u podstaw idei wprowadzenia w siedemnastowiecznej Chorwacji jednego ujednoliczonego języka, której orędownikami byli właśnie Zrinski i Frankopanowie (Oczkova 2006: 148–149) oraz ludzie zgromadzeni wokół dworu w Ozalju – majątku Zrinski. Dowodem na to, że również dla XVII-wiecznych twórców idea języka mieszanego była ważna i nie jest to tylko współczesna interpretacja rzeczywistości może być stanowisko Pavao Rittera Vitezovicia, który uważał, że najlepszym rozwiązaniem językowym dla ludności chorwackiej jest stworzenie języka powstałego z połączenia chorwackich dialektów bez zbytecznego zapożyczenia z innych języków europejskich (Oczkova 2006: 149, za: Voncina 1988: 239).

LIST POŻEGNALNY PETARA ZRINSKIEGO DAWNIEJ I DZIŚ

Omawiany tekst jest uznawany za jeden z pierwszych dokumentów chorwackich przełożonych na wiele języków. Dražen Budiša odnalazł jego przekłady na języki: niemiecki (pierwszego tłumaczenia dokonano najprawdopodobniej już w 1671 roku), węgierski, francuski, holenderski (także w roku 1671 – Kantoci 2013: online), łacinę, hiszpański i włoski. W 1993 roku wydał on publikację zawierającą odnalezione, lecz uwspółcześnione przekłady listu Petara Zrinskiego zatytułowaną *Moje drago srce. Pismo Petra Zrinskog Katarini Zrinski u suvremenim prijevodima*. W 2020 roku ukazała się polska wersja listu. Z uwagi jednak na to, że opublikowana wersja jest niepełna (Czerwinski 2020: 171), w artykule prezentuję mój autorski przekład całego tekstu dokumentu:

Moja najdroższa Pani, Towarzyszko życia domowego, na dziś Wdowo, hrabino Ano Katarino Zrinska

Moje ukochane Serce. Nie martw się, ani też się nie denerwuj z powodu tego mojego listu. Bożą decyzją jutro o godzinie dziesiątej zetną nam głowy – mnie i Twojemu Bratu. Dzisiaj obaj się serdecznie pożegnaliśmy. Dlatego też i ja dziś chcę się tym listem z Tobą pożegnać i proszę Cię o wybaczenie, jeśli Cię w czymś niepokoiłem lub jeśli w czymś Ci zawiniłem. Dzięki Bogu jestem gotowy na śmierć i się jej nie boję. Ufam Bogu Wszechmogącemu, który na tym świecie mnie poniżył, że okaże mi swoje miłosierdzie i będę Go prosił (wierzę, że już jutro stanę przed Nim), żebyśmy oboje spotkali się przed Jego Świętym tronem w wiecznej chwale. Nie umiem nic więcej Ci napisać ani o naszym synu, ani o końcu naszej niedoli. Wszystko pozostawiam woli Bożej. Ty się niczym nie martw, bo tak miało być.

W Nowym Mieście Wiedeńskim (Weiner Neustadt) w ostatnim dniu mojego życia, 29 kwietnia o godzinie siódmej wieczorem 1671 roku. Niech Pan Bóg błogosławi Ciebie i moją córkę Aurorę Weronikę.

Graf Petar Zrinski [Tłum. własne]

Moje najdrage gospe hižne tovarušice za sada udove gospe Anne Catharinae Groffinae Zrinske

Moje drago srdce. Nimaj se žalostiti svrhu ovoga moga pisma, niti burkati. Polag Božjega dokončanja sutra o desete ore budu mene glavu sekli, i tulikajše naukupe tvojemu bratcu. Danas smo jedan od drugoga srčeno proščenje uzeli. Zato jemljem ja sada po ovom listu i od tebe jedan vekovečni valete, Tebe proseći, ako sam te u čem zbantuval, aliti se u čemu zameril (koje ja dobro znam) i oprosti mi. Budi Bog hvaljen, ja sam k smrti dobro pripravan, niti se plašim. Ja se ufam u Boga vsemogućega, koji me je na ovom svitu ponizil, da se tulikajše mene hoće smilovati, i ja ga budem molil i prosil (komu sutra dojt u fam se), da se mi naukupe pred njegovim svetim thronušem u diki vekovečne sastanemo. Veče ništar ne znam ti pisati, niti za sina, niti za druga dokončanja našega siromaštva, ja sam vse na volju Božju ostavil. Ti se ništar ne žalosti, ar je to tak moralo biti.

U Novem Mestu pred zadnjim dnevom mojega zaživljenja, 29. dan aprila meseca, o sedme ore podvečer, leta 1671. Naj te Gospodin Bog s moju dčerju Auroru Veroniku blagoslovi.

Na Groff Zrini Petar (Feletar 2003: 110–111)

Chorwacki oryginał pierwszy raz został wydany w 1861 roku przez Radosława Lopašicia w publikacji *Petar grof Zrinji i Franje grof Frankopan*, w której autor podjął próbę przedstawienia wydarzeń związanych ze spiskiem (Serbedija 2019: 44).

Jak już wspomniano, list znajduje się w Archiwum Archidiecezjalnym w Zagrzebiu (dokładnie w Skarbcu Katedry Zagrzebskiej), które od 1996 roku jest w jurysdykcji Chorwackiego Archiwum Państwowego *Hrvatski državni arhiv* (HDA). Można stwierdzić, że początki zbiorów tej instytucji sięgają właśnie czasów Zrinski i Frankopanów, gdyż w 1643 roku na podstawie decyzji Saboru (parlamentu chorwackiego) skarbnik krajowy Ivan Zakmardi de Diankovec zakupił skrzynię, w której zaczęto przechowywać wszystkie ważne dokumenty państwowe. Obecnie skrzynia ta również znajduje się w Chorwackim Archiwum Państwowym. W wieku XVII i XVIII dokonywano spisów najważniejszych archiwaliów i zbiorów listów na potrzeby Archiwum Królewskiego. Archiwum Saboru jest

młodsze od Archiwum Archidiecezjalnego, którego historia sięga 1094 roku. Część zbiorów dokumentów dotyczących omawianych rodów magnackich znalazło się więc w Chorwackim Archiwum Państwowym jako zbiory rodzin Zrinskiich i Frankopanów. Rękopis listu Petara Zrinskiego znajduje się jednak w Skarbcu Katedry Zagrzebskiej, nie w samym Archiwum Archidiecezjalnym, a pieczęć nad dokumentem sprawuje Rada ds. Kultury Archidiecezji Zagrzebskiej.

Rękopis listu jest pojedynczą kartą papieru, która najprawdopodobniej była trójrotnie złożona, gdyż widoczne są zgięcia oraz uszkodzenia w jej dolnej części. Dokument posiada w niewielkim stopniu uszkodzone (poszarpane) narożniki z prawej strony – najbardziej zniszczony jest dolny róg. Papier delikatnie żółkły, jednak pismo odręczne jest dobrze widoczne, dość drobne z zamasyżycie zapisywanymi wielkimi literami, miejscami widać skreślenia i zamazane litery. List napisany jest czarnym atramentem. Opisu częściowo dokonuję na podstawie zdjęć publikowanych w źródłach elektronicznych w domenie publicznej: *cro-eu.com* także za opracowaniem Rudolfa Horvata, *Slike ih hrvatske povijesti* (Horvat 1910) oraz Mariji Šerecer, *Žene Frankopanke* z publikacji *Modruški zbornik* z 2011 roku².

Członkowie rodów Zrinskiich i Frankopanów, prócz działalności politycznej prowadzili także różnorodne działania kulturalne, których celem była dbałość o wszystko co chorwackie w kulturze, głównie w literaturze i języku. Ana Katarina była uznawana za wielką mecenaszkę sztuki, autorkę nie tylko przekładów, ale także własnych tekstów poetyckich. Sporządzony przez nią w języku chorwackim (kajkawskim) modlitewnik *Putni tovaruš* został przetłumaczony z języka niemieckiego i wydany w Wenecji w 1661 roku. Był wznawiany już po jej śmierci w 1687 i 1715 roku. Autorskie wiersze Any Katariny Zrinskiej nie były znane jej współczesnym. Dopiero w XIX i XX wieku wspomina się o jej oryginalnej twórczości, a opracowany i wydany w 2014 roku zbiór wierszy nazywany *Pjesmarica Ane Katarine Zrinske* dał podstawę do prowadzenia rzeczywistych badań nad twórczością hrabiny Zrinskiej. Przypisuje się jej autorstwo 31 wierszy (Dukic & Lukec 2017: 280) w większości spisanych, jak list Zrinskiego, mieszanym językiem chorwackim złożonym z używanych na tym obszarze dialektów. Petar Zrinski uchodził również za poetę, tak samo jak jego szwagier

1 Informacja uzyskana w korespondencji mailowej od kierownika Archiwum Archidiecezjalnego w Zagrzebiu Stjepana Razuma. Wskazana korespondencja miała miejsce w maju 2020 roku.

2 W czasie prowadzonych badań nie udało mi się ustalić, w jaki sposób dokument znalazł się w Archiwum Archidiecezjalnym i od kiedy jest tam przechowywany, skoro wiele innych archiwaliów dotyczących rodzin Zrinskiich i Frankopanów znajduje się w różnych oddziałach Chorwackiego Archiwum Państwowego. Ich spis wraz z sygnaturami jest dostępny na portalu Archiwum Państwowego – *Nacionalni arhivski informacijski sustav*: www.arhinet.arhiv.hr. Archiwum rodu Zrinskiich za lata 1634–1703 można odnaleźć pod sygnaturą HR-DAZG-834, jednak nie ma tam listu pożegnalnego Petara Zrinskiego do Any Katariny. Można jedynie odnaleźć wzmianki o tym dokumencie w przytoczonym przez Archiwum spisie bibliografii.

Fran Krsto Frankopan. Często utwory Any Katariny były przypisywane właśnie bądź jej małżonkowi, bądź bratu. Petar Zrinski, znany w kręgach literackich jako autor przekładu z języka węgierskiego poematu swojego brata Nikoli *Opsada Sigetska – Adrjanskoga mora sirena*, był także orędownikiem utworzenia języka na podstawie trzech chorwackich dialektów. Dążył do tego, gdyż była to dla niego naturalna i dobrze znana rzeczywistość językowa. Pisząc list pożegnalny do żony, zastosował bliski obojgu wariant języka. Nie był to manifest narodowo-językowy, co czasem zarzuca się działaniom podejmowanym przez Zrinskih, lecz list, w którym na dzień przed śmiercią ważne było już tylko przekazanie prywatnych informacji małżonce.

ANALIZA JĘZYKOWA LISTU PETARA ZRINSKIEGO

Znamienne jest to, że list został sporządzony w języku jakim na co dzień posługiwali się Zrinscy. Dyskusja językoznawców nie dotyczy samego listu, a właśnie języka, w jakim został sporządzony. Lingwiści sprzeczą się o naturalność używanego przez Zrinskih języka mieszanego. Przeciwnicy koncepcji chorwackiego języka hybrydowego uważają, że język, którym posługiwali się Zrinscy i Frankopanowie, był tworem sztucznym, specjalnie powołanym jako część politycznego planu scalania ziem chorwackich rozczłonkowanych przez różne państwa, ale także odrębnych pod względem dialektalnym. Teksty opracowane przez członków literacko-kulturowego kręgu zrinsko-frankopańskiego, czyli grupy ludzi stowarzyszonych dzięki mecenatowi tych magnackich rodów, były spisane językiem wymyślonym i charakterystycznym tylko dla tych osób, który nie miałby szansy stać się językiem ogólnonarodowym. Zrinscy w Ozalju, dzięki swoim koneksjom, chcieli utworzyć *akademię literacką* i wzorem włoskim stać się chorwackimi Medyceuszami. Językową działalność prowadzili członkowie grupy nie zaś sami magnaci, gdyż ich dzieła były rzekomo dostosowywane językowo do koncepcji sztucznego języka mieszanego proponowanego przez popleczników. Dostosowywanie tekstów miał przeprowadzać wychowawca syna Zrinskih, biskup Smoljanić (Pajur 2014: 57). Takie stwierdzenia pojawiały się w opracowaniach XIX-wiecznych badaczy literatury Vatroslava Jagicia i Ivana Kostrenčicia (Pajur 2014: 56). W ten sposób dyskredytowano twórczość i mecenat obojga Zrinskih i umniejszano ich rolę w tworzeniu wspomnianej koncepcji językowej. Były to próby pokazania, że niemożliwe było, by magnateria sama angażowała się w działania, które nie były bezpośrednio związane z pozyskaniem jakichkolwiek korzyści politycznych czy majątkowych.

Odmiennego zdania są np. Josip Lisac i Milan Moguš, XX-wieczni językoznawcy i dialektolodzy, którzy uznają język Ozalja i okolic za naturalną mieszaninę dialektów, wynikającą z położenia terenu pomiędzy pasem nadadriatyckim i środkowoeuropejskim, co rodziło możliwość zaistnienia koncepcji o użyciu tego hipotetycznego języka, łączącego

wszystkie dialekty. Mecenat Zrinskiich i Frankopanów oraz ich możliwości polityczne dawały szansę na powodzenie scalającego Chorwatów planu językowego. Język ich pisarstwa był naturalny, dzieła nie były przerabiane i dostosowywane do promowanej przez nich koncepcji. Charakter języka, jakim posługiwali się prywatnie Zrinscy, jest widoczny właśnie w omawianym liście pożegnalnym.

W tych kilku wersach listu odnajdujemy cechy trzech chorwackich dialektów, które jako cechy języka chorwackiego za jaki uchodził dialekt okolic Ozalja, zostały opracowane już w gramatyce Juraja Križanicia *Gramatičko iskazanje ob ruskom jeziku* z 1665 roku, powstałej w Rosji. Autor zawarł w niej informacje o kilku siedemnastowiecznych językach słowiańskich, a jako chorwacki, mimo istnienia innych języków literackich, wskazał wspomniany język mieszany, co może być dowodem na to, że działalność Zrinskiich odnośnie języka chorwackiego była szeroko znana (Mogus 1991: 57).

Tak więc w ostatnim liście Petara Zrinskiego pojawiają się następujące cechy językowe, które można przypisać do poszczególnych dialektów chorwackich – kajkawskiego, sztokawskiego i czakawskiego:

1. Ekavsko-ikavski refleks *jat'* – *zameril, svit* – kajkawsko-czakawsko-sztokawski – mieszany refleks *jat'* do dziś jest charakterystyczny dla poszczególnych chorwackich dialektów. Najbardziej specyficzne zestawienie tej właśnie realizacji *jat'* występuje w dialekcie środkowoczakawskim, którego używa się dziś m. in. na Kornatach, Krku, w Senju, Vinodolu, Ogulinie. Wskazany dialekt uchodzi również za narzecze z naleciałościami kajkawskimi. W XVII stuleciu, kiedy powstawał analizowany tekst listu, dialekty mogły być jeszcze bardziej do siebie zbliżone ze względu na bezpośrednie sąsiedztwo, a w przypadku Frankopanów, ale też i Zrinskiich, znajomość dialektu obecnego na Krku, który nie był jednolity, mogła dać podstawy powołania koncepcji języka mieszanego, co potwierdzała też sytuacja języka okolic Ozalja;
2. Brak wokalizacji *l* do *o* na końcu sylaby (głównie w imiesłowach) – *molil, prosil* – kajkawsko-czakawsko-sztokawskie – jest to cecha charakterystyczna dla dialektów, które nie zawierają innowacji nowosztokawskich, więc można też uznać, że wskazana cecha mogła przeniknąć do dialektu okolic Ozalja z dialektów starszokawskich, np. ze sławońskiego, który geograficznie znajdował się dość blisko omawianego obszaru, w dialektach kajkawskich i czakawskich cecha ta jest jedną z głównych cech fonetycznych;
3. Brak metatezy spółgłosek *vs* do *sv* w nagłosie wyrazów – *vsemogući, vse* – kajkawsko-czakawsko-sztokawskie – jak w przypadku cechy z punktu 2. Można wysnuć wniosek, że używany dialekt mieszany nie zawierał cech

- nowosztokawskich, które w przypadku omawianej cechy już w tym okresie funkcjonowały w dialektach nowosztokawskich;
4. Występowanie grupy spółgłoskowej *šč* – *prošćenje* – kajkawsko-czakawskie – Antun Šojat wskazuje tę cechę jako jedną z głównych współczesnych cech mieszanego dialektu kajkawsko-czakawskiego (Sojat 1981: 154), którego obszar obecnie znajduje się na terenach leżących w XVII wieku w obrębie posiadłości Zrinskih (Sojat 1981: 152). Można więc chociażby na tej podstawie wnioskować, że jest to cecha języka naturalnego, skoro nadal wskazuje się na jej występowanie na omawianym obszarze;
 5. Słownictwo kajkawskie – *tovarušica*, *hižan* – leksyka kajkawska występowała w tekście w mniejszym stopniu niż mogłyby na to wskazywać inne teksty pisane przez członków rodu Zrinskih i Frankopanów. Barbara Oczkova stwierdza, że leksyka w tekstach twórców skupionych wokół dworu w Ozalju zawiera więcej leksemów kajkawskich niż sztokawskich czy czakawskich (Oczkova 2006: 147). W tym tekście nie jest to jednak widoczne.

Dziś obszar Ozalja i okolic dialektalnie zaliczany jest do terytoriów rdzennie kajkawskich, chociaż w klasyfikacjach dialektu kajkawskiego teren ten uważa się za poddialekt mieszany kajkawsko-czakawski. Dalibor Brozović w swojej klasyfikacji z 1960 roku wyróżnia dialekt donjosutlanski jako jeden z sześciu głównych poddialektów kajkawskich, którego zasięg wyznacza teren w dorzeczu Sutli i Kupy, pokrywający się z obszarem oddziaływania siedemnastowiecznego Ozalja. Na tej podstawie możemy więc wnioskować, że język hybrydowy proponowany przez Zrinskih i Frankopanów był naturalną mieszanką dialektów kajkawskiego i czakawskiego, a komponent sztokawski występował w nim ze względu na ówczesne migracje ludności sztokawskiej na północ, w ucieczce przed Turkami. Współczesna sytuacja dialektalna obszaru została jednak przez Brozovicia określona jako kajkawska ze stwierdzeniem, iż czakawski w dialekcie dolnosutlandzkim jest tylko ikawizm (Lončarić & Čelinic 2010: 85). W słowniku *Rječnik kajkavske donjosutlanske ikavice* (IHJJ 2021) można odnaleźć obecnie tylko jeden leksem, który pojawił się też w liście, a mianowicie: *hiža*. Można więc wysnuć dwie hipotezy: współczesna leksyka regionu odbiega w znacznym stopniu od XVII-wiecznej lub Zrinski rzeczywiście posługiwał się mieszaniną dialektów z dużą dozą leksemów sztokawskich, która współcześnie nie występuje, choć jak wskazuje Barbara Oczkova, dialekt ten był leksykalnie skajkawizowany (Oczkova 2006: 147).

Dla wyodrębnienia innych cech – także morfologicznych, składających się na dialekt okolic Ozalja, należałoby przeanalizować więcej tekstów z korespondencji pomiędzy Aną Katariną i Petarem Zrinskimi. Jednak już na podstawie ostatniego listu napisanego przez

Petara można stwierdzić, że dialekt ma silną reprezentację kajkawską z wieloma elementami czakawskimi i w mniejszym stopniu sztokawskimi. Vatroslav Jagić tłumaczy takie właśnie rozłożenie cech dialektalnych historią rodziny Zrinskić, którzy z Istrii – z terenów czakawskich – przenieśli się w XV wieku przez Zrin (obszar sztokawski) na terytorium pogranicza kajkawsko-czakawskiego. Substrat sztokawski pojawił się tam dopiero później w czasie ucieczek na północ ludności sztokawskiej przed Turkami w XVI i XVII wieku i zasiedlania rdzennie kajkawskich terenów, co doprowadziło do wymieszania się dialektów, które jednak nie było jednolite. (Pajur 2014: 56). Stwierdzenie Jagicia jest kwestionowane przez późniejszych badaczy, którzy uważali jak Josip Lisac, że język mieszany nie jest tylko w użyciu rodziny Zrinskić, a przyczyną jego zaistnienia są uwarunkowania historyczne, którymi został dotknięty cały obszar pogranicza dialektalnego (Lisac 1992/1993: 174).

Po wykonaniu wyroku cesarskiego na Petarze Zrinskić i Frane Krsto Frankopanie, czyli m. in. konfiskacie mienia i wiążącego się z tym ustania mecenatu Zrinskić, idea języka wspólnego dla wszystkich Chorwatów, powstałego na bazie trzech chorwackich dialektów, nigdy nie została wznowiona na taką skalę, by się urzeczywistnić. Strach przed represjami ze strony Habsburgów powodował, że właściwie na około siedemdziesiąt lat zamaryły wszelkie działania polityczne, kulturalne, językowe, które mogłyby w jakiś sposób odnosić się do działalności Zrinskić i Frankopanów. Dopiero w 1740 roku wydano drukiem słownik leksykografa ozaljskiej grupy językowo-literackiej Ivana Belosteneca – *Gazofilacij*. Chorwaci często zaś odwoływali się do językowego planu Zrinskić i Frankopanów, ale dopiero w czasie XIX-wiecznych dyskusji o wyborze dialektu stanowiącego podstawę języka standardowego – ostatecznie zwyciężyła koncepcja wyboru jednego z dialektów, a nie tworzenie języka mieszanego powstałego z połączenia trzech dialektów, który dla większości Chorwatów nie byłby językiem naturalnym.

WNIOSKI

Na przestrzeni wieków na postrzeganie języka hybrydowego ozaljskiego kręgu językowo-literackiego miały w Chorwacji wpływ uwarunkowania historyczne. Ocena działalności Zrinskić i Frankopanów na każdym polu oraz samego spisku, była i jest uzależniona od aktualnej sytuacji politycznej w kraju. Również zapatrywanie się na koncepcje językowe jest zależne od potrzeby prowadzonej aktualnie polityki językowej. *Kult* Petara Zrinskićgo i Frana Krsto Frankopana stał się bardzo ważny już w XIX wieku. Obchody 300-lecia obrony Szegetvaru oraz 200-lecia śmierci Zrinskićgo i Frankopana dały pretekst do aktualizacji legendy i zmieniały wcześniejsze opinie na temat działalności Nikoli Zrinskićgo, uznając go za zdrajcę, natomiast gloryfikując aktywności Petara (Blazević & Coħa 2008: 104; Czerwiński 2020: 174). W Chorwacji za czasów Królestwa SHS Zrinskić i Frankopan byli uznawani za

bohaterów narodowych – w 1919 roku ich szczątki zostały sprowadzone z Austrii. W niepodległej Chorwacji od 2011 roku dzień 30 kwietnia jest corocznie obchodzony jako Dzień Śmierci Petara Zrinskiego i Frana Krsto Frankopana.

Językoznawcy chorwaccy wskazywali czasem na to, że analizowany w artykule list może być uznany za świadomy manifest językowy. Po analizie okazuje się jednak, że autor nie podejmuje takiej tematyki, nie wspomina o żadnych faktach politycznych, jak chcieliby konserwatywni Chorwaci z czasów Jugosławii, którzy w działaniach Zrinskiego doszukiwali się koncepcji nadających Chorwatom odrębność od narodów ościennych. Współcześnie zaś, gloryfikując działania magnatów – zarówno te polityczne jak i językowe – chcą udokumentować długą historię chorwackiej samodzielności językowej i idei jej poszukiwania już w XVII wieku.

List z archiwalnego punktu widzenia stanowi jeden z ważniejszych prywatnych dokumentów epistolarnych chorwackiego baroku, a dzięki wydarzeniom, które przyczyniły się do jego powstania, jest dziś znany w Chorwacji, często cytowany i mitologizowany. Tragedia rodzin Zrinskih i Frankopanów, znajdująca swoje odbicie w wielu innych dokumentach państwowych – austriackich i chorwackich, spowodowała jednak, że to właśnie list pożegnalny Petara Zrinskiego do małżonki rozpała wyobraźnię twórców i jest przypominany w Chorwacji po dziś dzień nie tylko w rocznicę śmierci Petara Zrinskiego i Frana Krsto Frankopana.

REFERENCES

- Blazevic & Coha 2008:** Blazevic, Zrinka & Coha, Suzana. "The Zrinski and Frankopan Families – Strategies and Models of Heroization in the Literary Discourse." *Journal of the Institute of Croatian History*, vol. 40, no 1 (2008): 91–117. [In Croatian: Blažević, Zrinka & Coha, Suzana. „Zrinski i Frankopani – strategije i modeli heroizacije u književnom diskursu.” *Radovi – Zavad za hrvatsku povijest*, vol. 40, no 1 (2008): 91–117.]
- Czerwiński 2020:** Czerwiński, Maciej. *Croatia. History, Culture, Ideas*. Krakow: Międzynarodowe Centrum Kultury, 2020. [In Polish: Czerwiński, Maciej. *Chorwacja. Dzieje, kultura, idee*. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, 2020.]
- Dukic & Lukec 2017:** Dukic, Davor & Lukec, Jasmina. "The Poems of Ana Katarina Zrinski – Poetics and Cotext." *Croatica*, vol. 41, no 61 (2017): 273–294. DOI: <https://doi.org/10.17234/Croatica.41.5> [In Croatian: Dukić, Davor & Lukec, Jasmina. „Pjesme Ane Katarine Zrinski – poetika i kontekst.” *Croatica*, vol, 41, no 61 (2017): 273–294.]
- Feletar 2003:** Feletar, Dragutin. "Viceroy's Influential Wife Katarina in Croatian's Northwest Circle of the Zrinski Family." *Podravina*, vol. 2, no 4 (2003): 101–120. [In Croatian: Feletar, Dragutin. „Banica Katarina i sjevernozpadni krug Zrinskih.” *Podravina*, vol. 2, no 4 (2003): 101–120.]

- Frangipane & Potocnjak 2010:** Frangipane, Doimo & Potocnjak, Sasa. "Contribution to the Study of Archival Material about Fran Krsto Frankopan – L'Archivio Frangipiane, Joannis." *Fluminensia*, vol. 22, no 1 (2010): 45–65. [In Croatian: Frangipane, Doimo & Potočnjak, Saša. „Prilog istraživanju arhivske građe o Franu Krsti Frankopanu – L'Archivio Frangipiane, Joannis.“ *Fluminensia*, vol. 22, no 1 (2010): 45–65.]
- Horvat 1910:** Horvat, Rudolf. *Pictures from Croatian History*. Zagreb: Hrvatska pučka seljačka tiskara, 1910. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/hr/8/82/Zrinski_petar_pismo.jpg (accessed: 23.04.2021). [In Croatian: Horvat, Rudolf. *Slike iz hrvatske povijesti*. Zagreb: Hrvatska pučka seljačka tiskara, 1910.]
- IHJJ 2021:** *Dictionary of the Donja Sutla Kajkavian i-Dialect*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2021. Online ed.: <http://ihjj.hr/clanak/rjecnik-kajkavske-donjosutlanske-ikavstine-na-internetu/576/> (accessed: 28.04.2021). [In Croatian: *Rječnik kajkavske donjosutlanske ikavice*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2021.]
- Kantoci 2013:** Kantoci, Ivan. "Bilateral Curiosities: Croatia – the Netherlands." [Manuscript.] 2013. Online ed.: http://www.kantoci.nl/zanimljivosti.htm#_ftn25 (accessed: 24.04.2021). [In Croatian: Kantoci, Ivan. „Bilateralne zanimljivosti Hrvatska–Nizozemska.“ 2013.]
- Lisac 1992/1993:** Lisac, Josip. "Croatian Literary Language in the Baroque Period." *Croatica*, no 37/38/39 (1992/1993): 167–176. [In Croatian: Lisac, Josip. „Hrvatski književni jezik u doba baroka.“ *Croatica*, no 37/38/39 (1992/1993): 167–176.]
- Lončarić & Celinić 2010:** Lončarić, Mijo & Celinić, Anita. "Dalibor Brozović on Kajkavian Dialect." *Kaj*, vol. 43, no 5–6 (2010): 81–92. [In Croatian: Lončarić, Mijo & Celinić, Anita. (2010). „Dalibor Brozović o kajkavštini.“ *Kaj*, vol. 43, no 5–6 (2010): 81–92.]
- Lopasić 1861:** Lopasić, Radoslav. "Petar Count Zrinji and Franje Count Frankopan." *Leptir. Zabavnik za godinu 1861*. Zagreb, 1861. [In Croatian: Lopasić, Radoslav. „Petar grof Zrinji i Franje grof Frankopan.“ *Leptir. Zabavnik za godinu 1861*. Zagreb, 1861.]
- Mijatović 1999:** Mijatović, Anđelko. *The Zrinski-Frankopan Conspiracy*. 2nd ed. Zagreb: ALFA, 1999. [In Croatian: Mijatović, Anđelko. *Zrinsko-Frankopanska urota*. II. izd. Zagreb: ALFA, 1999.]
- Moguš 1991:** Moguš, Milan. "Juraj Križanić – the Grammarian of *Ozaljski krug*." *Fluminensia*, vol. 3, no 31 (1991): 57–60. [In Croatian: Moguš, Milan. „Juraj Križanić – gramatičar ozaljskog kruga.“ *Fluminensia*, vol. 3, no 31 (1991): 57–60.]
- Oczkowska 2006:** Oczkowska, Barbara. *Croats and Their Language. History of the Codification of a Literary Norm*. Krakow: Wydawnictwo LEXIS, 2006. [In Polish: Oczkowska, Barbara. *Chorwaci i ich język. Z dziejów kodyfikacji normy literackiej*. Kraków: Wydawnictwo LEXIS, 2006.]
- Pajur 2014:** Pajur, Franjo. "The Ozalj Linguistic-Literary Circle or the Zrinski-Frankopan Literary Circle." *Kaj*, vol. 47, no 3–4 (2014): 55–68. [In Croatian: Pajur, Franjo. „Ozaljski književno-jezični krug ili zreinsko-frankopanski književni krug.“ *Kaj*, vol. 47, nr 3–4 (2014): 55–68.]
- Serbedija 2019:** Serbedija, Tomislav. "Causes, Course and Aftermaths of the Zrinski-Frankopan Conspiracy." MA thesis. University of Zagreb Department of Croatian Studies, 2019. <https://repositorij.hrstud.unizg.hr/islandora/object/hrstud%3A1941/datastream/PDF/view> (accessed: 28.04.2021). [In Croatian: Šerbedija, Tomislav. „Uzroci, tijek i posljedice zreinsko-frankopanske urote.“ Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji: Zagreb, 2019.]
- Sercer 2011:** Sercer, Marija. "The Frankopan Women." *Modruški zbornik*, vol. 4–5, no 4–5 (2019): 21–81. [In Croatian: Šercer, Marija. „Žene Frankopanke.“ *Modruški zbornik*, vol. 4–5, no 4–5 (2019): 21–81.]

- Sojat 1981:** Sojat, Antun. „Chakavian Features in Southwestern Kajkavian Dialects.“ *Hrvatski dijalektološki zbornik*, no 5 (1981): 151–167. [In Croatian: Šojat, Antun. „Čakavske osobine u jugozapadnim kajkavskim govorima.“ *Hrvatski dijalektološki zbornik*, no 5 (1981): 151–167.]
- Stefanec 2000:** Stefanec, Natasa. „Brothers Nikola and Petar Zrinski. A Noble Family in the Central European Military Political and Economic Circumstances.“ In Damjanov, Jadranka. *Zrinski and Europe: 387–401*. Zagreb: Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj, 2000. [In Croatian: Štefanec, Nataša. „Braća Nikola i Petar Zrinski. Velikaška obitelj u srednioeuropskim vojno-političko-ekonomskim konstelacijama.“ U: Damjanov, Jadranka. *Zrinski i Europa: 387–401*. Zagreb: Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj, 2000.]
- Stolac 1996:** Stolac, Diana. „The Names of the Croatian Language from the First Records to the Present Day.“ *Filologija*, no 27 (1996): 107–121. [In Croatian: Stolac, Diana. „Nazivi hrvatskoga jezika od prvih zapisa do danas.“ *Filologija*, no 27 (1996): 107–121.]
- Voncina 1988:** Voncina, Josip. *A Linguistic Heritage. Linguistic Chrestomathy of Croatian Literature from the End of the 15th until the Beginning of the 19th Century*. Split: Književni Krug, 1988. [In Croatian: Vončina, Josip. *Jezična baština. Lingvistička hrestomatija hrvatske književnosti od kraja 15. do početka 19. stoljeća*. Split: Književni krug, 1988.]
- Zrinski 1993:** Zrinski, Petar. *My Dear Heart. A Letter from Petar Zrinski to Katarina Zrinski in Contemporary Translations*. Ed. Budisa, Drazen. Zagreb: Kršćanska Sadašnjost, 1993. [In Croatian: Zrinski, Petar. *Moje srce drago. Pismo Petra Zrinskog Katarini Zrinski u suvremenim prijevodima*. Ur. Budiša, Dražen. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993.]